

"החכמנית הליטאית" ומלחמתה ב"רק גבר" גצל זליקוביץ ומדורו לאשה ב"יידישעס טאגעבלאט"

זאב גולדברג

בשלהי שנת 1886 הגיע גצל זליקוביץ לארצות הברית. לזליקוביץ, שהיה אז בראשית שנות השלושים לחייו, כבר היתה ביוגרפיה עשירה, בין היתר של "עילוי" בישיבות, הרפתקן ששהה בצפון אפריקה ובבלקן, מומחה לשפת החרטומים, וכמי שהספיק להסתבך בפרשיות שונות ומשונות.

קוראי העתונים העבריים במזרח אירופה הכירו אותו בעיקר מסיפוריו המרתקים על שהותו בסודן עם המשלחת הבריטית שיצאה בסוף 1884 לחלץ את הגנרל גורדון שהיה נצור בחרטום ומאמרו שעסקו בקדמוניות מצרים. לקוראיו הנדהמים לגלות אותו באמריקה כתב:

קורא נכבד: אחרי קראך את דברי במשך שנתיים בארצות צרפת ומצרים, מעבר לנהר כוש ותוגרמה, ממדינות יון ובולגריה ועוד מקומות אשר מעבר לים התכוני, מי מלל לך כי הרוח ישאני גם לאמריקה ותקרא הפעם מכתבי מעבר לים הגדול? האמת אגיד לך כי חלום כזה לא הלמתי גם אני, ויומים טרם עזבי את פאריז עיר מושבי לא ידעתי כי לרגלי עסקי אהיה אנוס לשבת ירחים אחדים בארצות הברית.²

זליקוביץ לא ישב בארצות הברית ירחים אחדים כפי שחשב, אלא נשאר באמריקה ולא עזב אותה עד שנפטר בשנת 1926. לאחר שלא הצליח להשתלב כאגיפטולוג באוניברסיטת פילדלפיה שימש עד מותו ככתב וכעורך בעתונות היידית בארצות הברית. הוא השתתף בייסודם של עתונים שונים, שרובם נסגרו לאחר זמן קצר, עד שנקלט ביומון היידיש של משפחת שרהזון — "יידישעס טאגעבלאט".³

בתחילת שנות ה-90 של המאה ה-19 פירסם זליקוביץ בעתון זה מאמרי מערכת שעסקו במצב היהודים בעולם ובמיוחד בתחום המושב ברוסיה, ולא החמיץ שום הזדמנות לתקוף את ממלכת הצאר הרשעה.⁴ נושא מרכזי בכתיבתו היה המלחמה באנטישמיות. הזרמים הפוליטיים והדתיים ברחוב היהודי באמריקה זכו אף הם לסיקור וביקורת. הוא היה ער למתרחש בחברה האמריקנית, דיווח על סנסציות ויצא נגד תופעות שליליות בחברה. תאריכים בלוח השנה היהודי והכללי זכו להתייחסות רחבה במאמריו, שבהם עלו שאלות כגון מה משמעות ראש השנה תרנ"ג או הארבעה ביולי 1892 ליהודי ארצות הברית. בתחום הספרותי הייבה זליקוביץ לפרסם אנקדוטות, חרוזים ושירים סנטימנטלים.

בתחילת 1891, חודשים מספר לאחר כניסתו למערכת ה"טאגעבלאט", החל זליקוביץ לפרסם, לראשונה בעתונות ביידיש, מדור לאשה בשם "ליידיס קארנער" (פינה לגברות). רשימותיו הופיעו ב"טאגעבלאט" הן ביומון יידישאי זה והן בשבועון "אידישע גאזעטן" שיצא אף הוא על ידי משפחת שרהזון ונכללו בו כתבות ורשימות נבחרות מהיומון.

הנשים קוראות ה"טאגעבלאט" היו נשים אורתודוקסיות בעלות השכלה מועטה, בעוד שהמהגרות אשר השתייכו לאינטליגנציה העדיפו לקרוא את העתונות הסוציאליסטית ביידיש. המהגרות היהודיות האורתודוקסיות, הן הצעירות והן המבוגרות, היו קהל היעד שלמענו כתב זליקוביץ את המדור. זליקוביץ חתם את מאמריו אלה בשם העט "די ליטווישע חכמנית" (החכמנית הליטאית) שבו השתמש רק לכתיבה בנושאים הקשורים לנשים. "החכמנית הליטאית" כתבה כאשה, כלומר השתמשה בביטויים כמו "אנחנו הנשים" או "אני כאשה חושבת". ברשימה הראשונה במדור היא הודיעה שלבקשת המו"ל הסכימה לכתוב כמה מילים לנשים והיא אף הציגה את עצמה:

איני סופרת גדולה וגם לא מבינה גדולה בענייני העולם — בכל זאת אני אשה שכבר נכוותה בצוננים וברוחחים, אשה שעברה את כל מדרגות החיים והניסיון שלי בעניינים כלליים הביא לידי כך שחברותי קוראות לי "החכמנית הליטאית".⁵

"החכמנית" הביעה את תקוותה שהגברים יהיו מספיק הגונים ולא יקראו את הדברים שהיא כותבת בשביל הנשים. היא פנתה גם לבן עירה (לאנדסמאן) האמין, "הפילוסוף הליטאי" (גם זה שם עט של זליקוביץ), שלא יתערב בעניינים הקשורים בבנות חווה.⁶ בתחילת יוני 1891 התפתה "החכמנית" מעיסוקה בכתיבת המדור לאשה והחלה לכתוב בעתון רומן בהמשכים שנקרא "נאך דער חופה — גרויסע ראמאנטישע דערציילונג" (אחרי החופה — סיפור רומנטי גדול).⁷

ראשיתה של העלילה בעיירה בפלך קובנה שבליטא. מרים היפה בת השבע עשרה יושבת בבית דודתה דבורה ומבכה את אמה שהלכה לעולמה. מצב רוחה משתנה כאשר מגיע לביקור יוזף גרינבוים, חבר קרוב של אביה עליו השלום וידיד המשפחה. החלק הראשון של הרומן מתאר את התפתחות האהבה בין השניים למרות ספקותיו של יוזף גרינבוים, שצעירה בת שבע עשרה תסכים להתחתן

"החכמנית הליטאית".

במלאות שנה להופעת המדור סיפרה "החכמנית" על הספקות שליוו אותה כשהחלה בכתיבה. היא היתה בטוחה שתספוג קיתונות בוז מצד הגברים, והמדור לא יוציא את שנתו. אבל הגברים גילו הבנה לענייני הנשים והיא בטוחה שהם קוראים את המדור כחשק רב בדיוק כמו נשותיהם, אמותיהם ואחיותיהם. "החכמנית" הבטיחה להמשיך לכתוב לנשים כל עוד ליבה יפעם.⁹

רכילות על החברות

מדור מיוחד לאשה החל להופיע בעתונים האמריקנים בשפה האנגלית בשנות ה-80 של המאה ה-19, וה"ליידס קארנער" ב"טאגעבלאט" הוא חיקוי של טורים אלה בעתונות הכללית. ה"ליידס קארנער" כתוב בסגנון דומה של הצגת שאלה ומתן תשובה. הטור לאשה בעתונות האמריקנית עסק בנושאים של מתן שוויון זכויות לנשים, עצות בענייני אהבה ונישואין, גידול ילדים, אופנה וכיבוד וכדומה.¹⁰ מדורו של זליקוביץ התמקד גם הוא בנושאים של שוויון בין המינים ובמתן עצות בענייני נישואין, אהבה ומשפחה. יש בו עיסוק באקטואליה, כגון משפט רצח של אשה וגם נושאי אופנה וכיבוד נדונים בו מדי פעם.

אין לקשור למדור לאשה את מדורי היעוץ לקוראים שהמפורסם שבהם היה "א בינטעל בריוו" (צרוור מכתבים) שהופיע ב"פארווערטס" משנת 1906. במדורים אלה ענה העורך על מכתבי קוראים שהופיעו בעתונות היידיש באמריקה כמעט מראשיתה, בדרך כלל תחת הכותרות "בריוו קאסטן" (תיבת מכתבים), "בריוו צום רעדאקטאר" (מכתבים לעורך) וכדומה. המדורים האמורים היו מיועדים לנשים ולגברים כאחד והעורך השיב בקצרה לשאלות בנושאים שונים. ייחודו של המדור "א בינטעל בריוו" ב"פארווערטס" היה בכך, שעסק בהרחבה בנושאים אישיים ויצר אצל קהל הקוראים תחושה שיש להם אל מי לפנות בעת צרה. הוא התאפיין בגישה אינטימית ובטיפול נקודתי לעומת המדור לאשה שעסק בדרך כלל בנושאים שהיו אמורים לעניין את כלל ציבור הנשים.

"החכמנית" פירסמה את המדור לאשה ב"טאגעבלאט" בשנים 1893-1891. לאחר הפסקה ארוכה חזר המדור והופיע ביולי 1907 והמשיך להתפרסם עד סוף 1910, הפעם תחת הכותרת "א ווינקל פיר דאמען" (פינה לגברות), כאשר לפעמים הופיעה גם תחת הכותרת "די מאמעס און די טעכטער" (האמהות והבנות). בשנת 1914 חזר זליקוביץ לכתוב לנשים, הפעם כחלק ממדור יומי רחב לאשה ולמשפחה שהחל להופיע בסוף אותה שנה ותפס את המחצית של עמודו האחורי של ה"טאגעבלאט", בהשתתפותם של א. אלמי ("אליאש"), ישראל זווין (תשר"ק) ואחרים. בשנים 1914-1915 השתמש זליקוביץ בכתיבתו לנשים גם בשם העט "די אמעריקאנער רביצין" (הרבתית האמריקאית).

רשימותיה של "הרבתית" או "החכמנית" פורסמו במדור עד תחילת 1919. הפינה לאשה הופיעה אחת לשבוע ביום קבוע, אם כי

גצל זליקוביץ, הוא "החכמנית הליטאית"

עם בחור בשנות השלושים לחייו.⁹

חששותיו של גרינבוים מתכדים והזוג המאוהב מתחתן. לאחר החתונה מרגישה מרים משועממת ונוסעת לתקופה קצרה לעיר קניגסברג שבגרמניה, שם היא מתוודעת לחיי העיר הגדולה, לקונצרטים ולנשפים. כולם מעריצים את יופיה והדבר מעורר את קנאתו של יוזף וגורם למשבר הראשון בחיי הנישואים. לבקשת הבעל חוזר הזוג לעיירה ושם נולד בנם הראשון. בעקבות לידת הבן מחליט האב שמקומה של המשפחה באמריקה, כי רק בארץ חופשית יש עתיד לרוח הנולד. המשפחה מגיעה לאמריקה ומתקבלת בחמימות על ידי חברו של גרינבוים כתריאל שרהזון (המור"ל היידישאי הנודע), וידידו "הפילוסוף הליטאי". יוזף פותח בית מרקחת ומרים לומדת נגינה ולאחר מכן כותבת בעתון ביידיש את המדור לאשה בשם העט "החכמנית הליטאית".

"החכמנית", או בשמה ה"אמיתי" מרים גרינבוים, פנתה אל "הפילוסוף הליטאי" לאחר שחברתה שהתפעלה מכתובתה המריצה אותה לכתוב בעתון לאלפי קוראים ולא רק לעצמה. "הפילוסוף הליטאי" התלהב מיד מהרעיון והציע ש"החכמנית" תכתוב תחת שם העט "הפילוסופית הליטאית" אולם "החכמנית" התנגדה בטענה שהקוראים יחשבו שמדובר בפילוסופית עם שפם והעדיפה את השם

בשנותיה הראשונות לא תמיד באופן סדיר. מדי פעם שובצו בפניה "מכתבי קוראות", אבל עיון במכתבים אלה מעלה חשד מידי שאת רוב "המכתבים" כתבה "החכמנית" עצמה כדי ליצור רושם שמדובר במדור אותנטי המטפל בבעיותיהן של הנשים ומתייחס לפניותיהן. לצורך זה "הדליפה" "החכמנית" מדי פעם פרטים אישיים על משפחתה, בעלה וילדיה. מאותה סיבה היא נתפסת מדי פעם כשהיא נמשכת בלשונה ומספרת וכליות על חברותיה או מביאה סיפור ארוך כלשהו מארץ מולדתה ליטא.

בסך הכל פירסמה "החכמנית" את המדור לאשה ב"טאגעבלאט" אם כי בהפסקות, במשך כמעט שלושים שנה. במשך כל השנים הללו לא חלו במדור שינויים מהותיים כסגנונו או בתכנונו ועובדה זו מאפשרת לדון במדור כבמיקשה אחת. "החכמנית הליטאית" היתה מראשית דרכה פמיניסטית לוחמת המאמינה בשוויון זכויות מלא בין המינים ואף טברה שכתחומים רבים הנשים עולות על הגברים.

"היודישע טאגעבלאט", גילון מ-1908. בעתון זה פירסם זליקוביץ את מדורו בשמות שונים

פמיניזם וזכויות נשים

"החכמנית" החלה כאמור בכתיבתה בעתון בשנת 1891 שעה שהתנועה הסופרז'יסטית (שלאחמה לשיוויון זכויות של הנשים) באמריקה היתה בשלבי התפתחות מוקדמים וקצרה הצלחות חלקיות ביותר. באותה שנה לא היתה לנשים ברוב מדינות ארצות הברית זכות לבחור או להיבחר, ורק מיעוט קטן מציבור הנשים החל להשתלב במקצועות החופשיים.

הנשים האורתודוקסיות קוראות ה"טאגעבלאט" באו מחברה מסורתית שבה תפקידי הגברים והנשים מוגדרים בביור. הן לא נחשפו בארצות מוצאן לרעיונות השוויון בין המינים או זכויות נשים, וגם באמריקה היו טרודות בבעיות קיומיות של פרנסה, מקום מגורים ודאגה למשפחה. שאלת השוויון בין המינים בוודאי לא עמדה בראש מעייניהן.

"החכמנית הליטאית" ניסתה לטפח בקרב קוראותיה רגשי גאווה בנשיותן ולעורר את מודעותן למעמדן הרוד כנשים. היא טענה

THE JEWISH DAILY NEWS

MAIL EDITION

מקצוע עיתונות איתנה
יחידה אין דעי העלם

ידי שנים טאגעבלאט

125-127 East Broadway, New York.

ארגון פיר כל ישראל

מס' 187187 פוסט ביוראויור, ניו יורק

GENT New York, Wednesday, March 4, 1908.

VOL XXIV, No. 55

מחיר 1 קובץ

נוסע ארביים
פראמסק

רעטט סלעבא קען
אויף יודישען מיטען
דראיט וואסער-טראנספארט
אין ניו יורק סיטי
אין יוני 1907
דראיט וואסער-טראנספארט
אין ניו יורק סיטי
אין יוני 1907

אריה קאנונישן
פאר טען מאנאט

אריה קאנונישן
פאר טען מאנאט
אריה קאנונישן
פאר טען מאנאט

אריענטאל באנק
פלאן א שווינדל

אריענטאל באנק
פלאן א שווינדל
אריענטאל באנק
פלאן א שווינדל

שיסם יין בעל דוב
אויספערצווויפלונג

שיסם יין בעל דוב
אויספערצווויפלונג
שיסם יין בעל דוב
אויספערצווויפלונג

כאריסמק סימס
אדר פריינדן

כאריסמק סימס
אדר פריינדן
כאריסמק סימס
אדר פריינדן

מלחמה געגען
אנארכיסטען

מלחמה געגען
אנארכיסטען
מלחמה געגען
אנארכיסטען

אויף קאנונישן
פאר טען מאנאט

אויף קאנונישן
פאר טען מאנאט
אויף קאנונישן
פאר טען מאנאט

אריענטאל באנק
פלאן א שווינדל

אריענטאל באנק
פלאן א שווינדל
אריענטאל באנק
פלאן א שווינדל

שיסם יין בעל דוב
אויספערצווויפלונג

שיסם יין בעל דוב
אויספערצווויפלונג
שיסם יין בעל דוב
אויספערצווויפלונג

כאריסמק סימס
אדר פריינדן

כאריסמק סימס
אדר פריינדן
כאריסמק סימס
אדר פריינדן

מלחמה געגען
אנארכיסטען

מלחמה געגען
אנארכיסטען
מלחמה געגען
אנארכיסטען

התחתנה,¹⁷ הכל אצלה השתנה. אם כימי רווקותה היא עשתה רושם כביר על כל הנשים בדברי השירה המתוקים שלה, בדמיונה המפותח ובדבריה החכמים, הרי מאז חתונתה היא מדברת כמי שיש לה תריסרי נכדים, בעוד ש"הכותבת" יודעת שיש לה רק "מנדל" אחד. המאמרים על הרבנית יענטי והגנרלית יענטי מלאים חקירות ופילוסופיות ומתאים יותר שייכתבו על ידי גבר. היא מצפה מ"החכמנית" שתכתוב לנשים בסגנון אחר.

בתשובתה ל"מכתבה" הנזעם של אידה טוואן כתבה "החכמנית":

אידה החביבה והיקרה — קראתי את דברי המוסר שלך בהנאה. בכל זאת, איני מבינה למה אינך רוצה להכיר בכך שהגיע הזמן להבהיר לנו הנשים היכן מקומנו בעולם. מדוע שאחיותינו לא תדענה באמת את כל הדברים שהגברים יודעים... כן, הגיע הזמן לספר לעולם מי אנחנו, מה אנו יודעות, מה הם יעדינו, מה רצונותינו ומה אנו שוות. הזמן בו הגברים עתידים לרדת מגדולתם קרוב לבוא.¹⁸

כעבור שנים, ב־1908, כתבה "החכמנית" מאמר המעלה על נס את זכויותיה של הרבנית, אשתו של הרב. מאחורי כל רב מצליח עומדת אשה חכמה שמצליחה להוביל אותו בדרך הנכונה ולהוציא אותו מכל הצרות. כהוכחה היא מביאה סיפור ארוך כיצד דודתה בליטא נהגה לייעץ לבעלה הרב. היא מסיימת את הכתבה בשיר קצר בו היא טוענת כי בדיוק כמו שהחייל הוא האיש "behind the gun", כך הרביצין היא האשה מאחורי הגאון.¹⁹

בהמשך תיארה "החכמנית" בתלהבות את המהפכה שהוציאה את האשה היהודיה מהמטבת אל העולם הגדול וסיפרה על נשים בוגרות אוניברסיטה שהשתלבו בתחומי העתונות, עריכת הדין, הרפואה ועוד. היא דימתה את האשה היהודיה באמריקה לנשר צעיר שזה עתה למד לעוף וכבר הוא נוגע בעננים. היא קראה לנשים שלא יתייחסו לדברי הגברים אשר במשך כל ההיסטוריה היו מכשול להתפתחותן.²⁰

ב־1918 קראה "החכמנית" לשתף נשים בחבר המושבעים בכלל ובמשפטי נשים בפרט. לגברים יכולים להיות שיקולים זרים, כגון סימפטיה לאשה יפה בשעה שהם באים להכריע בדין והיא סבורה שרק נשים יכולות להבין נשים. סמל הצדק היא אשה שענייה מכוסות והיא מחזיקה בידה מאוניים, אבל באמריקה נשים אינן יכולות לשבת בחבר המושבעים.²¹

זליקוביץ המשיך בכתיבה פמיניסטית במשך כל השנים שבהן כתב את המדור לאשה בעתון. בשנים 1914-1915 השתמש בכתיבתו לנשים, כאמור, גם בשם העט "די אמעריקאנער רביצין" (הרבנית האמריקנית).

"ראש" נשי

בכתיבתו לנשים השתדל זליקוביץ בכל מאודו לאמץ לו "ראש" נשי ולכתוב מתוך תחושה של אשה. מרתקים במיוחד הם דבריו שהועלו על הכתב על ידי "הרבנית האמריקנית". זו רואה בשימוש במשככי

שמעמדן הנחות של הנשים נוצר במשך שנים ארוכות של היסטוריה, שבהן היו הגברים עבדים לשליטים עריצים ולפאודלים ואילו הנשים היו השפחות של העבדים.¹¹ לדעתה, כבר בדור הבא תהיינה הנשים אלו ש"תלבשנה את המכנסיים" ולכן הן חייבות לדעת כל מה שהגברים יודעים ויותר.

היא ביטלה את כל הקלישאות שהמציאו הגברים כנגד הנשים כגון "שיער ארוך — שכל קצר" או את הברכה בסידור "שלא עשני אשה". לדעתה מעצם בריאתה טובה האשה מהגבר, שהרי אלהים ברא את האשה בניסיון השני ותיקן בו את כל הטעויות שעשה בשעה שיצר את הגבר.

"החכמנית" טענה שיש הרבה אמת באימרה האמריקנית "Ladies first", משום שהנשים צועדות לפני הגברים בתחומים רבים. לנשים יש סבלנות לשבת ימים ארוכים ליד מיטתו של גוסס, לסעוד אותו ולנחמו עד רגעיו האחרונים. יש להן הבנה טובה יותר בשפת התינוקות והן יודעות איך להרגיע אותם ולטפל בהם. לדעתה, נשים מצטיינות יותר מגברים בתכונות החשובות ביותר בחיים: רחמנות, אופי טוב ויושר.¹²

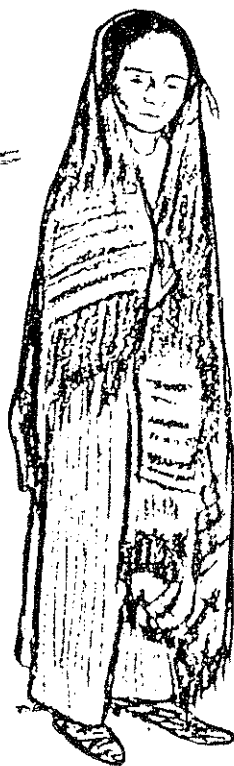
עיקר המאבק סביב שוויון הנשים וזכויותיהן ב"טאגעבלאט" בשנת 1892 נסב סביב השאלה "מדוע אין נשים מכהנות בתפקידי רבנות?".

"החכמנית" בחרה להביא את הדברים לכלל קיצוניות ולדון בשאלה שלא נמצא לה פתרון גם מאה שנה אחרי שנידונה ב"טאגעבלאט". בכתיבה שנשאה את השם "רעוורענד יענטי" וגררה אחריה מספר תגובות, נדונה השאלה מתי יבואו הזמנים הטובים כשבאמריקה יהיו רבניות אורתודוקסיות. בגוף המאמר מביאה "החכמנית" תקדימים בהיסטוריה בהם תפסו נשים מקום ראשון בטקסי פולחן. היא כמהה לימים שבהם יקראו לרב "רב" משום אשתו הרבנית ולא להיפך. רבניות תהיינה הרבה יותר מוצלחות מרבנים בשל יכולתן הטובה להשתתף בצערו ושמחתו של הזולת. דבר אחד בטוח: כשרבנית תרוש בבית הכנסת הגברים לא יירדמו ויאזינו בעניין.¹³ "החכמנית" היתה מודעת לכך שהרבנים האורתודוקסים לא יתלהבו כל כך מהרעיון ויצאו נגדו בכל מיני טיעונים הלכתיים כגון "קול באשה ערווה" ו"המלמד אשה תורה כאילו לימדה תפלות".

לדעתה, ניתן לפתור את כל הטיעונים ההלכתיים בעזרת הפסוק "עת לעשות לה' הפרו תורתך", שכן רבנית אחת יכולה לעשות למען הדת יותר מאלף רבנים.¹⁴

בהמשך לרשימה "רעוורענד יענטי" כתבה "החכמנית" רשימה בשם "גענעראל יענטי",¹⁵ שבה סיפרה על נשים לוחמות בשבטים באפריקה. היא הביעה צער ששנשים אלה צריכות לצאת למלחמה בהוראתו של מנהיג השבט שהגא גבר, אך ראתה ביכולת הנשים לשמש כגנרליות בצבא צעד של קידמה.

הכתבה על הגנרלית יענטי זכתה למכתב תגובה נזעם של גב' אידה טוואן.¹⁶ נראה שהיה זה מכתב מפוברק שנכתב בידי "החכמנית הליטאית" עצמה. הכותבת קובלת על כך שמאז ש"החכמנית"

דמויות נשים יהודיות בניו יורק בשלהי המאה ה-19, באיוריו של יעקב אפשטיין. בכיוון השעון: אשה יהודיה, ילדה מרחוב הסטר, צעירה בפנים רציניות, גיטל, סטודנטית שהגיעה מרוסיה, טיפוס "רוסי"

עצות טובות

המדורר לאשה שימש כמדורר יעוץ בתחומים שונים. "החכמנית" הירבתה לעסוק בנושאים שבינו לבניה והשיאה לנשים עצות מ"ניסיונה הרב", כיצד לנהוג בגברים לפני התנונה ולאחריה. כן הכיל המדורר עצות בנושאים כגון התנהגות האשה בחברה, גידול ילדים וחינוכם, סידור הבית וטיפוחו.

בעקבות מכתב "תוכחה" של הגב' פלורנץ ווייסברג ל"חכמנית", שבו טענה שהיא מרבה לעסוק בנושאים כלליים ולא בנושאים הנוגעים ישירות לנשים, החליטה "החכמנית" להשיא לנשים צעירות עצות חשובות כיצד להיות כלות.

"החכמנית" המליצה לאשה להימנע מתנועות מוגזמות כשהיא משוחחת עם גברים. ראוי שבחורה לא תנסה להציג את עצמה כיותר מדי מוסיקלית או ספרותית כשאינה בקיאה בנושאים אלה. בחורה אינה צריכה להפגין ניסיון חיים רב מדי שאינו תואם את גילה, אף לא להיראות כמי שכל דבר שהגבר מדבר עליו נשמע לה חדש ומפתיע. גברים צעירים רוצים להיות נאהבים על ידי נשים שיש להן ניסיון מועט ב"קומדיה של החיים" ואינם אוהבים נשים מתוחכמות מדי.

"החכמנית" ייעצה לבחורה לא להיות נמהרת לספר על עצמה דברים שאין צורך לספרם. במידה ואת מתאהבת במישהו — כתבה — שמרי זאת לעצמך ועל תעשי מזה רעש גדול, כי זה רק יכול להזיק. כשאת אומרת משהו, שימי לב שלפעמים חשוב איך אומרים, הניגון, הצורה והקול. את יכולה מדי פעם לעשות כמה "הענדעלאך" לצעיר ממכריך אפילו אם אינו תתנך, אך למען השם אל תעשי זאת בשום אופן לגברים נשואים. שימי עצמך חרשת למחמאותיהם ואל תקבלי על עצמך את המשימה לנחם אותם על נישואיהם הכושלים. ובכלל, אל תחשבי שאת היפהפיה היחידה בעיר.²⁶

"החכמנית" יצאה נגד הזוגות הנאהבים המתגנפים בפארק או בחשמלית לעיני כולם. היא קראה לנשים לא להיות "שק של קש" ולא קיבלה את הטענה: "הגבר התחיל איתי", משום שהנשים צריכות לקטוע מיד בהתחלה את "שליחת הידיים".

לדעת "החכמנית", אין הגברים אלא תינוקות מגודלים, והדבר מתבטא במיוחד כשהם מתאהבים. הם הופכים מיד לחסרי סבלנות ונמהרים. אהבה איננה משהו שמתחיל בליקוק גלידה ומסתיים בנשיקות חפוזות בחדר הכניסה, אלא דבר רציני הרבה יותר, וכדבריה:

מין שותפות שצריכה להתקיים בינך ובין אישך הצעיר כל זמן שענייך יהיו פקוחות ולכן את צריכה להשתמש במלוא תשומת הלב לפני שאת מחליטה על שותף לכל החיים.²⁷

"החכמנית" הציעה לנשים לא להתלהב יותר מדי מאהבה ראשונה ולא להיסחף אחרי מחמאות וחיזורים, אלא לבדוק את המחור היטב, מכף רגל ועד ראש, אם הוא באמת ראוי שיתנו לו את ליבן. במידה והגבר אינו ראוי, היא הציעה לקוראותיה לומר לו

כאבים לפני הלידה את ההמצאה החשובה ביותר של המאה ה-20 משום שהיא מקלה על האשה את חבלי הלידה ופוטרת אותה מכאבים ופחדים רבים. רופא ש"מרוויין על-ידי הרבנית" אומר, שלשימוש במשככי כאבים יש עדיין מתנגדים, אך התנגדות זו תפחת ככל שההמצאה תהיה נפוצה. לדעתו ההתנגדות לשימוש במשככי כאבים לפני הלידה מקורה בשמרנות אנושית והיא דומה להתנגדות שהיתה להמצאות מבורכות כמו הרכבת והטלגרף בראשית דרכן.

ה"רבנית" מסיימת כתבה זו בהומור ואומרת, שאם היו חוסכים לאשה לא רק את הקשיים חבלי הלידה אלא גם את הקשיים בגידול התינוק — ההמצאה היתה מושלמת.²²

"החכמנית" יוצאת נחרצות להגן על ציבור הנשים גם בנושא שעתידי לשמש מוקד להתנגחות בין נשים לגברים כמשך כל המאה — טענת הגברים שנשים הן נהגות גרועות. לדעתה, הטענה שנשים הן עצבניות ולא ראוי לתת להן רשיון נהיגה היא עוד עלילה של הגברים. מאז התקינו במכוניות מתנע חשמלי והפעלת המכונית אינה תלויה עוד בכוח פיזי, לא נותרה עוד סיבה לצאת נגד זכות הנשים לנהוג בכבישים.²³

לא תמיד הצליחה "החכמנית" להסוות את עובדת היותה גבר ולפעמים היא כתבה דברים שאינם מתאימים ללוחמת שוויון כפי שניסתה בדרך כלל להציג את עצמה. הדבר בולט במאמר שכתבה בשבוע חתונתה ובו טענה שכל חתן מחפש אשה טובה, ואשה שכזו היא בראש וראשונה עקרת בית טובה. היא מכירה באמריקה בנות שאפילו אינן יודעות על איזה אצבע שמים את האצבעון ואין להן מושג בסיסי בעבודות הבית. מקורה של בורות זו בכך, שבנות אלה יוצאות לעבודה בגיל צעיר ואינן נמצאות רוב היום בבית. האמהות אשמות בכך שאינן מלמדות את בנותיהן להיות עקרות בית, ומתעלמות מהעובדה שהן עתידות להיות במוקדם או במאוחר עקרות בית בעצמן. בסיכום דבריה כתבה "החכמנית":

לנגן בפסנתר זה באמת יפה מאוד. אנגלית וצרפתית הם תכשיט גדול לאשה. גם העברית היא תכשיט בשביל אחיותינו, אבל כל זה עורבא פרח כאשר היא אינה עקרת בית טובה. אל תשכחו אחיותי היקרות, שכל חתן שמח בכלתו היפה, אבל כל גבר מתגאה באשתו הטובה.²⁴

צלילים שאינם מצלצלים כקולה של אשה עולים גם בשעה ש"הרבנית האמריקנית" דנה בשאלה "מה היית בוחרת להיות בגלגול הבא, אשה או גבר?" לדעתה, כל זמן שכל הכוח בידי הגברים ואין שוויון מלא לנשים, היא היתה מעדיפה להיוולד גבר. גם מנקודת מבטה של הדת היהודית ברור שעדיף להיות גבר והגברים מביעים זאת כל בוקר בברכה "שלא עשני אשה".²⁵ בדרך כלל קראה "החכמנית" לשוויון מלא בין המינים ועורדה את הנשים לדעת אף יותר ממה שהגברים יודעים, אך לפעמים דיברה בקול של גבר הרואה את מקומה של האשה בראש וראשונה כבית והחושב שידעותיה צריכות להסתכם בנייהול הבית בתוספת עוד כמה "תכשיטים".

הגת און דערט און איבעראל

זליקוביץ כתב גם בעתונים אחרים, כמו ה"אילוסטריטע צייטונג" (העתון המצויר). הצייר א. וורבעל תיאר כיצד הוא מחובר לטלגרף בעת כתיבת מדורו בעתון

השותפות בין איש לאשה צריכה להיות השווה ביותר מכל סוגי השותפויות. כל אחד מבני הזוג חייב לכבד את הזכות של השני וליישם בחייו את הפתגם "חיייה ותן לחיות". שום אדם, הגבר בדיוק כמו האשה, אינו נעדר חסרונות: גברים אינם מלאכים ונשים אינן שרפים, אבל הם יכולים להיות אחרי הכל בהרמוניה מושלמת, בשלום ובאהדות.³⁰

ב-1907 סברה "החכמנית" שחלפו הימים שבהם רק האשה היתה מתאמצת להישאר נאה ומושכת לאחר החתונה, תוך שהיא מסתכלת על מפרנסה בעיני עגל. לדעתה, כאשר האשה עובדת ומרוויחה לפרנסתה, חייב הגבר לעשות מאמצים כדי לזכות גם לאחר הנישואין בתשומת ליבה של אשתו. "החכמנית" ראתה בחיזור הרדי מתכון בטוח לנישואים מאושרים.³¹

במקרה שהבעל מזניח את האשה, המליצה "החכמנית" שבמקום לשבת ליד החלון ולבכות חצי לילה, כדאי לה להתלבש בבגדים יפים וללכת עם חברה לקונצרט או להצגה. אשה צריכה להגיב על הזנחה בהזנחה, ואז תראה שבעלה יתחיל שוב להתעניין בה.³²

"החכמנית" לא הסתירה את דעתה שנשים הרבה יותר קנאיות מגברים, אשה יכולה להיות קנאית באלף אופנים. כדי לערור את קנאתה מספיק שהגבר שלה יסתכל על אשה אחרת, או שאשה אחרת תחייך אליו, אפילו אם הוא לא החזיר לה חיוך. היא מקנאה בבית היפה או בפסנתר של השכן. היא יכולה לקנא גם בכלתה. "החכמנית" טענה שהאשה מטבעה נתברכה במנת יתר של קנאה ואף על פי שהיא יודעת שתכונה זו מביאה עליה רק צרות ומרחיקה

זאת באופן חד משמעי, בדברים ברורים ולא להשאיר את העניין להבנתו. את הדברים יש לומר בטאקט ובעדינות משום שנשים מטבען הן בעלות לב טוב ולא היו רוצות שאפילו גבר יסבול. ברשימה אחרת ייעצה "החכמנית" לנשים לבדוק יפה לפני החתונה עם מי הן מתחתנות. היא אינה אוהבת את המשפט "מי יכול היה לדעת זאת לפני החתונה". לדעתה, מעט גברים יכולים לשחק משחק מזויף ואשה צריכה להבחין אם הגבר הוא רגון, רע וכדומה, ולא לתת לו להכשיל אותה במילים יפות ובנשיקות.²⁸ כשיש כבר מועמד מתאים לנישואין המליצה "החכמנית" להשתדל לסכם את העניין מהר ולא למשוך אותו במשך שנים. הכלה צריכה להציג לחתן המיועד אולטימטום: או כן או לא. רק כך היא תוכל לעמוד על רצינות כוונותיה. לפני שהאשה מחליטה סופית על מישהו כמועמד לנישואין היא חייבת לשאול אותו שאלות של "תכלית" כגון: יש לך מספיק כסף לכסות את הוצאות החתונה? האם אתה מרוויח מספיק כדי לקיים משפחה בכבוד? ושאלות דומות. אין היא צריכה להסתפק בתשובה חיובית של הבעל לעתיד אלא לבקש ממנו הוכחות לאמיתות דבריו. גם לגבי חתן ראוי לנהוג לפי העצה הטובה של חכמינו "כבדהו וחשדהו".²⁹ אשה גם אינה צריכה לספר לבעלה את כל סודותיה מלפני הנישואים. הדבר לא יתרום לזוגיות טובה, ובכלל, אשה צריכה להימנע מלעשות מעשים היכולים להרגיז את בעלה באופן קיצוני, כמו להיפגש עם אנשים שבעלה לא מעוניין לשמוע עליהם. ככלל אומרת "החכמנית":

הסתייגות מ"ביזבוז הזמן" של הנשים מול המראה.³⁸ לדעתה, לבוש מודרני אינו בהכרח גורם לאשה להיות יותר אטרקטיבית, ובלשונה:

ביום שנגלה שכל עבודתנו היא לשווא ושעם האופנות שלנו אנו עושות את עצמנו רק מגוחכות במקום חניניות, אז נהיה חופשיות, משוחררות מהגלות — מהאופנה ומיסורים, חופשיות מלבזבז זמן מיותר על דברים שעושים אותנו חולות ועצבניות.³⁹

היא יודעת גם איך הנשים השתעברו לאופנה:

כל הצרות נובעות מכך שאנו הנשים איננו עצמאיות, משום שאנו חייבות להיות תלויות בחסדי גבר, ולכן כל זמננו חייב להיות מוקדש רק כדי למצוא חן בעיני "הוא", שממרר את שנותינו ועלומינו ומסתכל עלינו כעל חרס שבור כאשר הנעורים נטשו אותנו.⁴⁰

ברשימה אחרת יצאה "החכמנית" בתריפות נגד אחיותיה הבאות לאתרי הנופש בטבע כשהן מצויידות בקופסאות פודרה ובפחי צבע, לובשות שמלות של בובות, ונועלות נעלים במידה קטנה מרגליהן. לדעתה הדבר מגוחך בעיר ועל אחת כמה וכמה באתרי הנופש בקיץ. היא מספרת כי הבחינה שהמשרות במלון, הטבחיות ונערות הכפר שחולכות את הפרות, כתלבושתן הפשוטה ובמראן הטבעי, זוכות להצלחה גדולה פי אלף מהנשים הצבועות הלבושות באופנת פריז. גם הנשים המאופרות יודעות שלבנות הכפר יש הרבה יותר כוח משיכה. היא מצטערת במיוחד שגם נערות צעירות, פרחים שרק התחילו לפרות, מחקות את אימותיהן, מצטבעות ומתגנדרות. היא בטוחה שהאופנה הזו עתידה לחלוף מן העולם והנשים יתזרו למראן הטבעי, שהרי "העולם אינו יכול להיות משוגע".⁴¹

להיות אשה יפה זה לא תמיד קל. שכנתה של "הרבנית האמריקנית" סיפרה לה על הקשיים שגורם לה יופיה. בכל מקום ברחוב אנשים מחמיאים לה או שולחים לעברה מילים עוקצניות. מילא — עם הגברים היהודיים היא עוד יכולה להסתדר, אבל הדבר חמור בהרבה כשמדובר בגויים האיטלקים. רק שלשום ניסה לגשק אותה יהודי זקן, בטענה שהיא מזכירה לו את בתו האהובה עליה השלום. השכנה סיפרה שהיא סובלת מיופיה באוטובוס, בתיאטרון ובכל מקום. היא אמנם מוכנה לסבול את הצרות האלה, וכדברי "הרבנית" "נו, מי מאיתנו הנשים לא היתה מוכנה לסבול צרות שכאלה?"⁴²

בכתיבתן המאוחרת יותר הקדישו "החכמנית" ו"הרבנית האמריקנית" מקום במדורן גם לנשים מבוגרות. "הרבנית" ציינה שאין מוצאים באמריקה נשים זקנות. נשים מבוגרות הולכות לרקוד טנגו, חובשות כובעים מקש עם הרבה פרחים, ובניגוד לצעירות הרוצות להיפטר מהמחוך ומהכפתורים בנעלים, נושאות הנשים המבוגרות פריטים אלה בגאון. כל זמן שאשה מתלבשת בסגנון צעיר, צוחקת כמו צעירה, משתפת בפעילויות של צעירים, רוקדת וחייה כמו צעירה, היא צעירה, כמאמר הפתגם: "אדם הוא מה שהוא מרגיש".⁴³ במקום אחר ציטטה "החכמנית" את שרה ברנר,

ממנה את אלה שהיא מקנאה להם, אין היא יכולה לעשות דבר בנדון. כשאשה אהבת, אהבתה חזקה כל כך עד שהקנאה הופכת חלק מאהבה זו ואי אפשר לרגוז על אשה שהרחיקה לכת מעט בפחריה לאבד את אהובה. מאידך גיסא, יצאה "החכמנית" נגד תופעות הקנאה ברכושו של השכן או בכלתה משום שקנאה מסוג זה היא שלילית מיסודה וראוי לנשים לשרשה ולהילחם כנגדה.³³

"החכמנית" דנה במקרי הגירושים הרבים בניו יורק וקבעה שמקורם בדרך כלל בכך שבני הזוג לא עשו עבודת הכנה טובה ולא הכירו זה את זה בצורה מספקת לפני הנישואים. במקרים של ריב היא ממליצה ל"הנמיך טונים" ולנסות להסתדר. לדעתה, "לאהבה דרוש מעט יושר והרבה שכל".³⁴ קשה מכל הוא מצבו הנורא של ילד השרוי תמיד באמצע בעת מריבה בין ההורים. היא חזרה וביקשה מההורים להימנע ממריבות למען חינוכם וכריאותם של הילדים, או לכל הפחות לא לריב בנוכחותם.³⁵

"החכמנית" קראה לנשים מבוגרות שנתאלמנו להינשא שנית ולא להתחשב בדעתם של הילדים. אשר לזקנים, מוטב להם לנהל את חייהם בעצמם ולא לגוד עם ילדיהם. לנישואין שניים יש סיכוי להיות מוצלחים יותר מנישואין ראשונים, כי בני הזוג באים עם ניסיון רב בחיים משותפים ויודעים איך להימנע מהטעויות שעשו בצעירותם. לאנשים מבוגרים הזכות לעשות ככספם כרצונם ואל ליורשים להתערב בשיקוליהם.³⁶ היא ייעצה לאלמנה שרוצה להתחתן לחפש לה בנחת ובשיקול דעת אלמן. בעוד שבפעם הראשונה אפשר לטעות, בפעם השניה זה כבר לא נכון.³⁷

לסיכום, זליקוביץ דן במדור לאשה בהרחבה בנושאים שבינו לבניה. כבר בתחילת שנות ה-90 (של המאה ה-19!) הוא הטיף בליברליות מופגנת לאהבה, לשוויון ולחזיון הדדי כבסיס לזוגיות טובה עד שלפעמים קשה להאמין שהבמה לדבריו היא עתון אויטודוקסי בידיש. עובדת היותו גבר עזרה לו בעת שהסביר לנשים את דרך מחשבתם ומאוויהם של בני מינו.

הרהורים ועצות בעניינים נשיים

במדורה דנה "החכמנית" גם בנושאים נשיים כגון אופנה, איפור, יופי וכדומה. לצידן של עצות טובות, היא השמיעה את דעותיה והטיפה לנשים כיצד ראוי לנהוג בנושאים אלה, שיש להם קשר ישיר או עקיף גם ליחסים שבין גברים לנשים. להלן מספר נושאים מתחום זה שטופלו בהרחבה במדור לאשה.

"החכמנית" תהתה אם אין הנשים מתאמצות מדי כדי למצוא חן בעיני הגברים. היא הכירה היטב את מצב הנשים בתקופתה, כאשר רוב הנשים היו תלויות בחסדיו של גבר, יהיה זה אב, בעל, אח או מעסיק. במשך השנים הארוכות שבהן נשים ניסו למצוא חן בעיני הגברים הן למדו להכירם היטב. בכל זאת תהתה "החכמנית": אולי כל עמלנו לשווא? הגברים הם יצורים הפכפכים וקשה מאוד לדעת מה הם רוצים. מי שיש לו אשה שמנה רוצה אישה רזה, ולהיפך. במספר מאמרים יצאה "החכמנית" בתריפות נגד האופנה המחייבת נשים ללבוש בגדים שאינם נוחים ומתאימים להן. היא הביעה

המספרת שסוד נעוריה בכך, שאינה עסוקה במה שיהיה אלא במה שקורה עכשיו. היא אינה זקנה משום שאינה רוצה להיות כזאת.⁴⁴

מדור מתחרה: "רק גבר"

במדור לאשה מה-4 במרס 1908 הודיעה "החכמנית" שהחל מיום המחרת יתפרסם בעתון אחת לשבוע מדור חדש שייקרא "א ווינקל פיר מאנס" (פינה לגברים). כותב הפינה החדשה ייקרא "נור א מאנסביל" (רק גבר) והמערכת שומרת בסוד את זהותו. שמו של הכותב אינו מעניין אותה. המעניין אותה הוא כל ציבור הנשים הוא מה יש ל"נור א מאנסביל" הזה לומר. אנו הנשים מאוד סובלניות ומוכנות לשמוע מגוון רחב של דעות ואפילו את דעותיהם של יריבינו, הודיעה "החכמנית".⁴⁵

ואכן, ב-5 במרס 1908 החלה להופיע הפינה לגבר בליווי תת כותרת: "די טאטעס און די זין" (האבות והבנים). בהקדמה לפינה הראשונה כתב "רק גבר":

הקדמתי, גברים יקרים, היא קצרה. אני לא יותר מגבר. אני כותב לכם אבות ובנים בדיוק כמו ש"החכמנית הליטאית" כותבת לאמהות ולבנות, אבל כמו שאנו הגברים קוראים את הפינות שלהן, אני מקווה שהפינות שלי תקראנה גם על ידכן, הנשים.⁴⁶

קריקטורה לא מחמיאה לנשים בעתון יידי בן הזמן: האשה שואלת את בעלה: מתי אמות? הוא משיב לה: הדבר יקרה בערב יום טוב. - מהיכן אתה יודע? מקשה האשה. והבעל משיב: מכיוון שהיום שלאחר מותך יהיה יום טוב. זליקוביץ יצא נגד קריקטורות מעין זו

"רק גבר" סיפר לקוראים מה הניע אותו להתחיל לכתוב בעתון. הוא התחתן עם אשה שאהב ומאז הוא עובד קשה בעסק שלו. כל הרווחים מבוזבזים על ידי אשתו בניהול לא נכון של משק הבית. אשתו אינה מעוניינת לשמוע עצה מאיש עסקים ממולח כבעלה וממשיכה בשלה. "רק גבר" החליט לכתוב בעתון, כיוון שנשים מאמינות לכל מלה כתובה, והוא מקווה שאשתו ונשים אחרות יקשיבו לפחות לעצותיו הכתובות.⁴⁷

בשבועות הראשונים לכתיבתו שטח "רק גבר" את טענותיו נגד הנשים המרבות בקניות.⁴⁸ הוא הסביר שכתבתו איננה נגד הנשים, שהרי גברים אוהבים נשים עם כל חסרונותיהן וטבעי לגברים לאהוב נשים כפי שטבעי לילדים קטנים לאהוב צעצועים. הוא מתקומם רק נגד הטענה שלנשים יש הבנה בכל הנושאים כמו לגברים. לדעתו, הנשים מכינות בעסקים כמו קוזאק בקבלה. תן לאשתך יותר כסף ממה שהיא ביקשה להוצאות ובערב שאל אותה מה עשתה עם העודף. יתברר לך שהיא הוציאה את הכסף עד הפרוטה האחרונה. הסיבה לכך היא שאין לה מושג מה זה כסף, ובתפיסה מעוותת כזו איך אפשר לנהל בית בצורה טובה?⁴⁹

רק כעבור ארבעה שבועות הגיבה "החכמנית" ל"מכתבי הקוראות" שהאיצו בה לצאת למערכה נגד "רק גבר" העושה את ציבור הנשים לצחוק. כמה נשים אפילו ביקשו ממנה שתזמין את "רק גבר" חסר הבושה לדרו קרב. אשה אחת מבוסטון הציעה לערוך עימות מילולי בין "החכמנית הליטאית" ו"רק גבר" כש"סמבטיון"⁵⁰ הוא השופט. "החכמנית" הרגיעה את הנשים באומרה שהן סבלניות דיין לשמוע את הסברות חסרות השתר של "רק גבר", הוא יכול להמשיך לכתוב אודותן והדבר היחיד שטענותיו יכולות להוכיח הוא ששתיים כפול שתיים הן עשרים ושתיים.⁵¹

אחרי יומיים טען "רק גבר" במדורו שקיבל מכתבי תודה רבים מגברים ומכתבי ביקורת מנשים. הוא ידע מראש, שאם יצא למלחמה יצטרך להריח אבק שריפה. בכל זאת הוא חייב להודות שכל הנשים כתבו בטקט ובאצילות להוציא גברת אחת מבולטימור שטענה ש"החכמנית הליטאית" יש בסוליות נעליה הרבה יותר שכל ממה שיש לו בראש.

"רק גבר" הגיב על טענות הנשים שכל כוונתו לזרוע איכה בין בעל לאשתו, והודיע כי ההיפך הוא הנכון: כל פעולתו באה להשכין שלום בבית. במאמר יש גם דיון ענייני בו הציע "רק גבר" לנשים המתלוננות על עוזרות הבית לקחת עוזרת ממין זכר, שכן גברים מוכשרים נקיון. הם מנקים, למשל, במחנות צבא, ושם באמת הכל מבריק.⁵²

"החכמנית הליטאית" דיווחה לקוראותיה שפגשה בפעם הראשונה את "רק גבר" במערכת ה"טאגעבלאט". "סמבטיון", שעשה ביניהם היכרות, היה משוכנע שברגע שיראו זה את זה יתנפל "רק גבר" עליה וימשיך בשערותיה והיא תשרוט את עיניו, אך במציאות הוא קד קידה והיא ברכה אותו בקרירות ומיד פתחה נגדו בטענות: "אני באה עכשיו בנסיעה מהרלם ואף אחד מחברייך הגברים לא טרח לקום למעני באוטובוס." "רק גבר" נשף ענן עשן מהסיגר שלו על

העולם ביתומים ובאלמנות. כשתיגמר המלחמה יבינו גם הגברים עד כמה הרחיקו לכת במשחקי המלחמה, ובלית ברירה תקבל דעתן של הנשים. הבנה זו תושג אמנם במהיר כבד ביותר.⁵⁶
 באחד ממדוריה סיפרה "החכמנית" על אגודת נשים באנגליה שמצאה לנכון לסדר שידוכים לנכי מלחמה. נשים רבות נענו לאתגר ונישאו לנכים. "החכמנית" שאלה, מי מהגברים היה מוכן להקריב קורבן שכזה ולהתחתן עם אשה נכה רק בגלל צורך השעה?

ב־1915 תירגמה "החכמנית" ליידיש את שיר המחאה "I did not raise my boy to be a soldier"⁵⁷ עם סיום המלחמה היא יצאה בדרישה לצרף נשים למשלחות שידונו בהסכמי השלום. לדעתה, הנשים בתור אמהות ונשות חללי המלחמה הקריבו את הקורבן גדול ביותר, ובתור שכאלה הן מבינות היטב כיצד צריך לקבוע הסכם שלום שעתיד להחזיק מעמד לדורות.⁵⁸

הנקודה היהודית

המדור לאישה שכתב זליקוביץ ב"טאגעבלאט" עסק, כאמור, בעיקר בנושאים של שוויון בין המינים, יחסי גברים-נשים, עצות טובות לאשה וכיוצא באלה. נושאים כלליים אלה יכולים להופיע בכל

זה מול זה: המדור לגבר (מימין) והמדור לאשה (משמאל). את שניהם כתב זליקוביץ

אוינהער פיר דאמען
דיא מאמעס און דיא טעכטער
 דראס איזר יונג הייבעל אויס
 נון איזר פון אלע סיוות פון אויער
 סיינעלע טראגעדיען.
 ניון עס קען זיין אז אייר דאס איז
 געווען איינשטיקער און אז אונזער יונג
 נון פון דער און אויגנע וונגע לייט
 און עס איז סעליד וואו אייר טייטס און
 זיי האבען טעג אלע געלישט פאר
 אויער און טייטעל - טעג צו וועלן
 פון דונע דראס איזר יענס דראסען
 לען אויער פון דיא געטעמט פון אויער
 סיינעלע יויערן פערנעס יענס
 חלומט און וועט נים אויסצורווערן
 כיו אויער פון זיין אויפדרינגט פון וועלן
 נון איזר דאס סעור צו פערלירן וואו
 געווען.
 איך זען עס איזר שוועסטער ווילן
 עס געניצען זיך טעגער נאכעס פרויען
 וועלכע האבען און זיין רענעוון דיא
 יויערן פון פון און פערנס פונען אויער
 שפעס ווענען דיא טייטע גלעסן וואס
 וואו האט אויסגעווארפן ווואו א דיא
 פון יונגער פון שפון וואו א פרויען
 האט אויער טייטע געשעס וואו דיא האט
 זיינס געשעס גליקליך זיין ווען זיא
 וועלט רעסעלע געשעס סעור של צו
 פערנסען אויער ווערסט און נאך וועלכע
 כילעך פון אויער סיינעלע טעגער
 געווען.

מאנסביל'ס ווינקעל
דיא מאמעס און דיא זיידן
 פון דראסען ווערסט פאנסטיקען און
 טעג איזר פון נים יענער וואו א פאנס
 פון און פרויען פון פאנס און
 זיין פרויען וואו דיא ליסטיקע חכמיות
 טייטעס פון מאמעס און טעכטער אבער
 און וואו איינער ווייטער לעזן אויער
 פון סעליד וואו איזר און סיינע וועלכע
 וועלען געווען אויער געלעזען ווערען פון
 אויער פרויען יענס פאנס און א פון
 ווייטער.
 אויך האט האט געזען פאנס פון פון
 ווייטער ווייטער אויער דאס אויער געלישט
 אויך דאס פון פאנסען יענסען סעור נע
 פרויען אויער ווילן אויך דאס אויער נע
 לישט און פאנסען טייטע אויער וועלען
 לען ווילן אויך יענס טייטע אויסגעווען
 פונען טעכטער ווען אויך נים א בלייס צו
 רוק אויער פון פאנסען פון סעורען און
 פון פאנסען אויער זיין פרויען וואו א פאנסען
 פון דראסען וואס וואס האט אויער געווען
 געווען פון פאנסען פאנסען פון
 פאנסען פאנסען פאנסען פון א פאנסען
 פון פאנסען און פאנסען פאנסען
 פון יאיער צו יאיער פון אויער פון נים
 פון יאיער פון פאנסען פון סעורען דער
 פאנסען פון אויער און אויער האט אויסגע
 יענסען ווייטער געלעזען אויער זיך אליין
 וואו דאן אויער אויך דאס זיך פערטען
 האטעס.

פניה וענה:

לפני שנים קמו הגברים לנשים בעונג, אבל עכשיו, בשעה שנשים מתחרות בגברים בכל הענפים ומוכנות אפילו לעבוד במחצית משכרם, רוצות הן לקחת לגברים גם את מקום העבודה וגם את מקום הישיבה באוטובוס.

נסיונות "החכמנית" להסביר ל"רק גבר" שדווקא עכשיו, כשנשים נושאות גם בעול הפרנסה, ראוי לכבדן עוד יותר, לא עזרו. היא תפסה לבסוף שהיא מדברת עם גבר אומלל שנישואיו לא עלו יפה, ו"רק גבר" הודה בפניה שזו אכן המציאות.⁵³

גצל זליקוביץ היה כמובן גם "החכמנית הליטאית" וגם "רק גבר". הוא המשיך ליצור עימותים, התקפות והתייחסויות הדדיות בין "החכמנית" ל"רק גבר" עד שלהי 1908. בסוף אותה שנה הודיעה "החכמנית" שלא תוסיף להתווכח עם "רק גבר" משום שכל כוונתו היא לומר דברים הפוכים משלה. מטרת המדור לאשה היא להשכיל את הנשים ולא לנהל ויכוחים עם "ירום הודו" "רק גבר".⁵⁴ למרות הצהרה זו היא הוסיפה מדי פעם להתייחס לדבריו.

מהצורה שבה נכתבו שני המדורים עולה שגצל זליקוביץ חיבב יותר את "החכמנית" והשתמש ב"רק גבר" בעיקר להדגיש את הקונפליקט בין המינים וכדמות המציגה לנשים עם מי יש להן עסק. במהלך 1909 הופיע "רק גבר" בצורה לא סדירה, עד שנעלם לגמרי.

המלחמה בין "רק גבר" ל"חכמנית הליטאית" עוררה עניין בקרב קוראי העתון. הנכונים שבהם הבינו שכותב שני המדורים הוא גצל זליקוביץ ונהנו ממשחקו הכפול. הקוראים הפחות נכונים שספק אם תפסו במה מדובר, נהנו מה"מלחמה" בין המינים שתוארה בלשונו החדה של זליקוביץ. המדור לגבר הופיע כשנה וטיפל ברובו המכריע בנושאים שבינו לבניה. לא היה בו עיסוק בנושאים גבריים אחרים כגון ביגוד גברי, תכשירי גילוח וכדומה. למעשה הוא היה מעין "נספח" של המדור לאשה, ועוד אחד מהרעיונות העתונאיים המפתיעים של גצל זליקוביץ.

"החכמנית" והמלחמה העולמית

מראה הקרבות העקובים מדם ואלפי החללים בסודן השאירו על זליקוביץ רושם עצום. כבר בסוף שנות ה-80 הוא הציג קו פציפיסטי והתנגד לכל גילוי של מלחמה. בתקופת מלחמת העולם הראשונה היה זליקוביץ ממתנגדיה הקיצוניים. הוא ניצל כמעט כל הזדמנות שעמדה לפניו לכתוב נגד המלחמה ותוצאותיה ההרסניות.

המדור לאשה היה נושא הרגל במאבק זה. במדורה כתבה "החכמנית" שאילו היו לנשים זכות הצבעה וכוח פוליטי בארצות הברית, היו בוודאי מסרבות לתת עזרה כספית למדינות אירופה המשתתפות במלחמה העולמית, כדי שהללו לא תוכלנה להמשיך בשפיכות הדמים.⁵⁵ "החכמנית" ראתה במלחמת העולם הראשונה וראשונה מלחמה נגד הנשים, שהרי הגברים לוקחים את ילדי הנשים כדי לשחק את משחקיהם השטניים, מבלי לתת להן שוויון פוליטי שיאפשר להן להביע את דעתן נגד תוכנית הגברים למלא את

מדור לאשה בכל עתון שהוא ונשאלת השאלה: האם היה למדור ייחוד יהודי מלבד העובדה שנכתב ביידיש?

זליקוביץ התייחס לעיתים באופן ישיר לנושאים יהודיים, כגון חגים ומשמעותם לאשה או מאכלים יהודיים. לא אחת הוא יעץ גם בשאלות הנוגעות בנושאים דתיים. כך, למשל, בתשובתו למכתבו של בחור שכלתו איננה מרוצה מכך שהוא שומר שבת יעץ לו זליקוביץ להיפרד ממנה ולחפש לו כלה אחרת.⁵⁹ רבים מהנושאים הנדונים במדור אכן יכלו להופיע בכל מדור לאשה בעתונות הכללית. אולם לא תמיד. לדוגמה, "החכמנית" נרעשה כשראתה אשה מגונדרת הולכת עם כלב מגונדר כמוה, לבוש פרווה ומשי וכל זאת לא בשדרה החמישית, אלא באחד הרחובות ב"איסט סייד". כל הנשים שישבו ברחוב עם תינוקותיהן הרעבים קינאו בה. "החכמנית" גילתה, שלמרות אהבתה הגדולה לכלבים אין היא חושבת שצריך לטפח כלב יותר ממה שמטפחים ילד, והוסיפה:

למרכה המזל של אחיותינו יש בין היהודים מעט מאוד נשים כאלה, שמעמידות כלב מעל ילד, כי לאשה היהודיה יש לב יהודי, ולב יהודי אינו יכול להרשות לעצמו להרחיק עד כדי כך בביווי החוקים של אלוהים, של הטבע, של היושר ושל הרחמנות.⁶⁰

עם זאת, הנושאים שבהם טיפל זליקוביץ במדור היו ברובם חסרי ייחוד יהודי. בכתיבתו שיבץ מדי פעם ציטוט מהמקורות או פתגם ביידיש, דבר שהעניק למדור גוון יהודי מסוים.

קו פמיניסטי ב-1901

הדים של הרושם הגדול שעשה המדור לאשה של זליקוביץ עולים מתוך זכרונותיו המרתקים של א.ש. שוחט, שסבב בערי השדה ובעיירות ברחבי ארצות הברית כדי לאסוף מנזרים "טאגעבלאט" בשנותיו הראשונות. הוא מספר כי בעיירות שחיו בהן מעט מאוד יהודים התקבל שליח העתון בחמימות רבה. מי שלא ידע שמדובר בשליח עתון יידי היה עשוי לחשוב שהגיע איזה קרוב רחוק. בשמחות היה השליח צריך לנאום, אם נשאר בעיירה לשבת היה מקבל בבית הכנסת עלייה מכובדת, ואף היה מתבקש לחוות את דעתו בענייני שידוכים. בין השאר מספר שוחט על התעניינות הקוראים בכל הקשור בכתיב ה"טאגעבלאט":

מה עושה "הפילוסוף הליטאי"? איך מרגיש זיפרטס האהוב? האם הם בריאים? השליח היה מוכרח לחשוב שהם מכרים וחברים ותיקים של השואלים, והם רוצים לדעת עליהם כל פרט ופרט. נשים שאלו בנוסף גם איך נראית "החכמנית הליטאית" והאם נכון הדבר שהיא אינה נשואה, בכחינת "ציפור דרוו", כפי שכמה קוראות ביטאו זאת.⁶¹

באחד ממאמריו ב-1901 סקר זליקוביץ את התפתחות המדור לאשה בעתון. לדעתו, מאז הופיע המדור נפתח עידן חדש לנשים היהודיות: יש מי ששומע את טענותיהן ומשיא להן עצות. הוא העלה על נס את התרומה העצומה שהביא המדור לשיפור מעמד האשה היהודיה

בעשור האחרון והזכיר שעוד לפני עשר שנים, בשנת 1891, הבין המו"ל כתריאל שרהזון את הצורך והחשיבות של מדור מיוחד לנשים בעתון.

את ה"ליידיס קארנער" כתבה אז "החכמנית הליטאית" (כלומר, כותב המאמר) כי: "לצערנו היתה חסרה לנו אז באמריקה אשה יהודיה שתוכל למסור בכיור את מחשבותיה לאחיותיה שחור על גבי לבן".⁶²

זליקוביץ טען שכל הרשימות שהופיעו במדור לאשה בשנת 1901 נכתבו על ידי נשים. היהודים באמריקה התפתחו בצורה כזו שאשך יהודיה יכולה עכשיו להתייחס לכל נושא בכישרון ברור. אותן נשים שכותבות בעתון הן אמהות שצריכות לכתוב את מאמריהן בשעה שהן עוסקות בכביסה והחלפת חיתולים. כשכתב את הדברים בשנת 1901 לא ידע זליקוביץ שהוא עתיד בעוד כשש שנים לשנן ולכתוב במשך שנים ארוכות את המדור לאשה בתור אשה.

מעדותו של א.ש. שוחט עולה שהמדור לאשה בראשית דרכו היה פופולרי ושחלק מהקוראים לא ידעו ש"החכמנית הליטאית" איננה אשה אלא גצל זליקוביץ. כתריאל שרהזון, בעלי ה"טאגעבלאט", בוודאי לא חשב על מעמד האשה אלא על תפוצת העתון בשעה שהסכים לפרסם בעתון את המדור לאשה. סביר להניח שאת הרעיון החדשני לכתוב מדור לאשה בעתון ביידיש הגה גצל זליקוביץ, אשר שמח לקחת על עצמו כל אתגר עתונאי חדש. הוא בתו מלכתחילה לשחק את המשחק עד הסוף והציג קו פמיניסטי לוחם הדוגל בשוויון מלא בין המינים.

הנושאים הנדונים במדור וכן תיאורי הלבוש וההתנהגות מהווים מקור ראשוני להבנת ההיסטוריה התרבותית והחברתית של יהודי ארצות הברית בדור המהגרים. ה"טאגעבלאט" היה עד שנת 1913 העתון היומי הנפוץ ביותר ביידיש בארצות הברית, במפנה המאות היתה לו תפוצה של כחמישים אלף גיליונות ביום ובשנות העשרה הגיע לתפוצה כפולה מזה. המדור לאשה של זליקוביץ נדפס במשך שנים ונקרא בעיקר בבתי האורתודוקסים, הקבוצה הפחות ליברלית מבין יהודי ארצות הברית ביחסה לנשים. מאמריו שנקראו על ידי נשים וגברים תרמו ללא ספק לשחרורה, לעצמאותה ולתרומתה העצמית של האשה היהודיה באמריקה.

1. ראה: מ. דור, "הכתב הצבאי היהודי הראשון", קשר, 3 (1988), עמ' 125-122.
2. "אמריקה — פילדלפיה", המגיד 1887, עמ' 5.
3. ראה: ש. רונפלה, "איל העתונות היהודי מאיט ברודווי", קשר, 6 (1989), עמ' 17-27.
4. ראה: "אנדרגונס-ראמאנאו", אידישע טאגעבלאט (להלן: טאגעבלאט) 15 בפברואר 1892; "פאניע גנב", שם, 20 במאי 1892.
5. אידישע גאזעטן (להלן: גאזעטן), 23 בינואר 1891.
6. שם, שם.
7. הרומן הופיע בגאזעטן מה-5 ביוני ועד ה-13 בנובמבר 1891.
8. גצל זליקוביץ היה רווק בן שלושים ושש כשכתב את הדברים.

9. ראה: "ליידס קארנער", גאזעטן, 1 בינואר 1892.
10. ראה: I. Ross, Ladies of the Press, New York, 1936, pp 424-440.
11. ראה: "וויבערשע סנהדרין", טאגעבלאט, 16 ביולי 1901.
12. "וואס מיר וויבער קענען", גאזעטן, 5 באוקטובר 1892. דברים דומים הופיעו גם ב"א ווינקל פיר דאמען", טאגעבלאט, 5 בספטמבר 1907.
13. ראה: "רעווערענד יענטי", שם, 21 באוקטובר 1892.
14. שם, "בין ישראל לעמים", 18 בנובמבר 1892.
15. שם, "גענעראל יענטע", 2 בדצמבר 1892.
16. שם, "ניט דאס שוועסטערל!", 9 בדצמבר 1892.
17. המכתב נכתב כחודש ימים לפני חתונתו של זליקוביץ ב-8 בינואר 1893.
18. ראה הערה 14 לעיל.
19. "אמעריקאנער רעבצינס", טאגעבלאט, 17 ביוני 1908.
20. ראה: "אונדזערע שוועסטער", גאזעטן, 30 במאי 1902; "א ווינקל פיר דאמען", טאגעבלאט, 25 בספטמבר 1907.
21. "א דושרי פון אונדז פרויען — פארוואס טאקע ניט?", שם, 14 בינואר 1918.
22. "דער זיסער קימפעט-דרעמל — א געבענטשטע דערפינדונג", שם, 21 בדצמבר 1914.
23. "מען א פרוי אליין טרייבן אן אויטאמאביל דורך די גאסן?!", שם, 13 בספטמבר 1915.
24. ראה: "א באלעבאסטע אין הויז", גאזעטן, 13 בינואר 1893. במכתב תגובה למאמר זה מציעה "אחת הקוראות" ל"חכמנית" להיות קצת יותר אשה וקצת פחות "חכמנית". לדעת הכותבת מן הראוי ש"החכמנית" חטיף לנשים היהודיות ב"דאן טאן" שתנקינה את בתיהן, שמבט חטוף בהם יכול להעביר צמרמורת. נקיין הבחים חשוב במיוחד עכשיו, זמן קצר לאחר מגפת הכולירה ובשעה שמתפתחת שגאה כלפי המהגרים. ראה: "האב קיין פאריבעל מער פרוי און ווייניקער חכמנית", גאזעטן, 27 בינואר 1893.
25. "וויילט איר אין צווייטן גלגול ווידער זיין א פרוי אדער א מאן?!", טאגעבלאט, 28 בדצמבר 1914.
26. "וואס איז צו טאן? די מיידלעך וואס ווילן ווערן כלות", שם, 20 בספטמבר 1908.
27. "א ווינקל פיר דאמען", שם, 24 ביולי 1907.
28. "ווער האט געזאלט וויסן פאר דער חתונה איז קיין תרוץ", שם, 27 במאי 1918.
29. "ענטוועדער — אדער", גאזעטן, 2 בדצמבר 1892.
30. "א ווינקל פיר דאמען", טאגעבלאט, 4 במרס 1908.
31. שם, שם, 27 בנובמבר 1907.
32. "די פארנאכלעסיקטע פרוי — וואס זי קען און זאל טאן", שם, 10 בספטמבר 1917.
33. "א ווינקל פיר דאמען", שם, 19 בפברואר 1908.
34. שם, שם, 18 בדצמבר 1907.
35. שם, 25 בדצמבר 1907.
36. "האט חתונה א צווייטן מאל — פרעגט ניט ביי קינדער", שם, 13 במאי 1918.
37. "איינער 2-טער מאן מיין ליבע מאדאם", גאזעטן, 4 במרס 1910.
38. "ווי לאנג דויערט ביי אייך ארופזעצן די העט מאדאם?", טאגעבלאט, 29 בינואר 1917.
39. "געברענטע צרות פון א פארשוין", שם, 3 במרס 1915.
40. "לאמיר פרויען בלייבן יונג, ניט פאר אונדז פאסט אלטקייט", שם, 31 במאי 1915.
41. "געפארבטע און געקאלכטע", שם, 17 ביולי 1910.
42. "געברענטע צרות פון א פארשוין", שם, 3 במרס 1915.
43. "לאמיר פרויען בלייבן יונג, ניט פאר אונדז פאסט אלטקייט", שם, 31 במאי 1915.
44. "די אלטקייט ביי פרויען", גאזעטן, 8 באפריל 1910.
45. "א ווינקל פיר דאמען", טאגעבלאט, 4 במרס 1908.
46. "מאנסבילס ווינקל", גאזעטן, 5 במרס 1908.
47. שם, שם.
48. "מאנסבילס ווינקל", שם, 20 במרס 1908.
49. שם, שם, 27 במרס 1908.
50. משמות העט הנפוצים ביותר של גצל זליקוביץ.
51. "א ווינקל פיר דאמען", טאגעבלאט, 25 במרס 1908.
52. "מאנסבילס ווינקל", גאזעטן, 27 במרס 1908.
53. "א ווינקל פיר דאמען", טאגעבלאט, 8 באפריל 1908. במקרה שגבר לא קם באוטובוס מייעצת "החכמנית" לנשים להתעלם ממנו ולא להתרגז.
54. "די ליטוועשע חכמנית זאגט צו די פארליבטע: 'מאכט פון זיך קיין שטרויזאק פאר מענטשן!'", שם, 13 בדצמבר 1908.
55. "ווען פרויען וואלטן געהאט פאליטישע גלייכהייט ווי זיי", שם, 27 בספטמבר 1915.
56. "די מלחמה געגען אונדז פרויען האלט ביים אנפאנג פון סוף", שם, 17 באוקטובר 1915.
57. "א מלחמה אן בלוט צוליב א ליד ביי די מוטערס אין בראנוויל", שם, 10 במאי 1915.
58. "ביי דעם פריידן טיש דארט דארפן זיין פרויען אויך", שם, 25 בנובמבר 1918.
59. "האלטן שבת, איז ביי דער כלה א פלאק פאר איר חתן", שם, 17 ביולי 1916.
60. "א ווינקל פיר דאמען", שם, 22 בינואר 1908.
61. "א"ש שאחעט, "דער צייטונג-שליח אין די קאונטרי-שטעט", שם, 20 במרס 1910.
62. "ווייבערשע סנהדרין" — אדער פרויען אין די טאגעבלאט", שם, 16 ביולי 1901.